

Rinnans forsøg - kemiske juleforsøg 1996

Af Ole Bostrup

Antager vi, at det dannede jernoxid er $\text{Fe}(\text{OH})_3$, ville vi forklare vægtofregningen som en optagelse af oxygen, og vi ville beregne vægtofregningen til $(3.16)/2.56 = 43\%$. Og det er jo ikke langt fra Rinnans 40%. Andre havde tidligere påvist vægtofregningen - Rinnan vil blive husket for sin nøjagtige bestemmelse.

Litteratur

1. Rinnan, S. 1780, *Kongl. Vetenskaps Academiens nya Handlingar* 1, 163
2. Rinnan, S. 1783, "Von einer grünen Mahlerfarbe aus den Kobolde", *Die neuesten Entdeckungen in der Chemie* 8, 169
3. Rinnan, S. 1782, *Forsök til Järnets Historia* (Stockholm), s. 241
4. Phlogistonteorien kan man fx finde i O. Bos-trup 1994, *De revolutionære - og de konservervarende. Den kemiske revolution 1774-1808*. Dansk Selskab for Historisk Kemi. Historisk-Kemiske Skrifter nr. 7 (København: Teknisk)
5. Zinks kemi kan man fx finde i B.J. Aylett 1975, "Group IIB" i J.C. Bailar mfl. (red.) *Comprehensive Inorganic Chemistry* 3, 187 (Oxford mfl.: Pergamon)

Ofte st zinksubcarbonater som $\text{Fe}_2(\text{CO}_3)_2(\text{OH})_2$. Det er forklaringen på, at der ved opvarmning af handelsvaren zinkcarbonat afgives såvel carbonoxid som vand. Zinkoxid, ZnO er ved stuetemperatur hvidt, men stoffet overgår reversibelt ved høj temperatur til en gul form. Ved sammensmeltning af små mængder (op til 30%) af CoO og ZnO dannes der en fast opløsning af CoO i ZnO (med NaCl struktur), som er lysrød. Mellem disse to grænser får man en blanding af de to faser. - Navnet cobalt(II)zinkat, der antyder eksistensen af isolerede dioxozinkat(2-)ioner bør således undgås.

Phlogiston
Råjern indeholder en række stoffer, der kan brænde især carbon og svovl. Omdannelse af råjern til smedeligt stål består i at fjerne disse brændbare komponenter. Denne iagttagelse formuleres af Rinnan som en fjernelse af phlogiston fra det rå jern og forklarer Rinnans betegnelse af stål som dephlogistiseret jern. Men selv efter at disse komponenter var fjernet, kunne jernet kalcineres til en kalk. Rinnan beskrev processen i overensstemmelse med Stahls teori som $\text{jern} \rightarrow \text{jernkalk} + \text{phlogiston}$ hvor vi ville skrive $\text{jern} + \text{dioxygen} \rightarrow \text{jernoxid}$

Angiv vægtofregningen i procent.

Rinnan

Sven Rinnan (1720-1792) hørte til kredsen af svenske kemikere, der var optaget af fremstilling af brugsmetaller. Sammen med Alex Frederic Cronstedt (1702-1765) indførte han udvinding af zink i stor skala ved destillationsprocessen i Sverige. Udviklingen af zinkudvindingen var foruden det med undersøgelse af zinks kemi. I 1780 meddelte han opdagelsen af en ny grøn malerfarve, der var fremstillet ved opvarmning af zinkkalk [zink(II)oxid] med kobolde [cobalt(II)salt]. I 1783 fremkom opdagelsen på tysk?

Sven Rinnan arbejdede også med jernudvinding, støjbjern, stål og smedjern. I 1782 opdagede han, at jern ved kalcinering øgede sin vægt med op til 40%. Han forklarede dette ved, at jern indeholder meget phlogiston, som er det letteste af alle stoffer. Ved at afgive denne lette komponent, måtte resten være blevet tungere? [læsere, der måtte have svært ved at følge dette ræsonnement bedes tænke på et stykke jern, hvortil der er bundet en ballon med brint; fjernes ballonen, bliver systemet tungere målt på en vægt]. Rinnan undersøgte jern, og han forklarede stål fremstilling af stål af støbejern, og han forklarede stål som dephlogistiseret jern.

Zinkkemi

Zinkcarbonat, ZnCO_3 , findes som mineral i naturen og kaldes smithsonit (tidligere: zinkspat). Handelsvaren zinkcarbonat indeholder

I mange lærebøger finder man farvestoffet Rinnans Grønt omalt, og det nævnes, at dets dannelse kan benyttes til påvisning af zink. Samme Rinnan undersøgte også jernkalcinering, dvs. omdannelsen af jern ved kraftig opvarmning i atmosfærisk luft. Begge forsøg ser godt ud, de er ikke farlige som så mange juleforsøg, og de giver anledning til omaltetræk af den historiske kemi. Rinnans Grønt

I et reagensglas af pyrex hældes en passende mængde af handelsvaren zinkcarbonat, der er hvidt. Ved opvarmning af det tørre, hvide pulver udvikles en gas. Der afgives også synlige mængder vand, der sætter sig på reagensglasets koldere del. Ved fortsat opvarmning bliver indholdet af glasset til et gult pulver. Ved afkøling af glas med pulver, bliver indholdet efter hvidt. Cobalt(II)nitrat, der er rødt, opløses i så meget vand, at opløsningen er praktisk talt farveløs. Et par dråber af denne opløsning sættes til det fremstillede hvide pulver i reagensglas-set, og der opvarmes til glødding. Efter afkøling er indholdet af glasset blevet grønt.

Rinnans Jernkalcinering

En tør ståluld vejes. Med en tang holdes den ind i flammemen fra en tændt bunsenbrænder. Jernet både gløder og sprutter, så det er klogt at beskytte bordet fx med en stor porcelænsask. Efter afkøling vejes atter. Til stor overraskelse for de fleste har jernet ved kalcineringen taget på i vægt.